מחוון: מבחן מסכם בסגנון בגרות: תורה ומצוות: מה חייבים, מי חייב וכמה

עונים על 5 מתוך 7 שאלות; אם נענו יותר, בודקים את חמש הראשונות. בכל שאלה: סעיף א (6 נק') זיהוי וציטוט, סעיף ב (7 נק') הסבר לפי המפרש, סעיף ג (7 נק') יישום. הציטוטים במחוון לקוחים מהמשנה ומפירוש הרע"ב כפי שהם מופיעים בשיעורי היחידה (ספריא, נוסח תורת אמת). תשובה נכונה בניסוח אחר מקבלת את מלוא הנקודות.

1 *(פאה א, א)*

א. כל שלושה מתוך: הפאה, הביכורים, הראיון, גמילות חסדים, תלמוד תורה (3 נק'). לפי הרע"ב אין להם שיעור "מִדְּאוֹרַיְתָא, אֲבָל מִדְּרַבָּנָן יֵשׁ לָהֶם שִׁעוּר", כמו "אֵין פּוֹחֲתִין לַפֵּאָה מִשִּׁשִּׁים" (3 נק').

ב. חסד "דִּבְּגוּפוֹ" אין לו שיעור, למשל "בִּקּוּר חוֹלִים וְלִקְבֹּר מֵתִים" (3 נק'). חסד "דִּבְמָמוֹנוֹ", למשל "פִּדְיוֹן שְׁבוּיִם וּלְהַלְבִּישׁ עֲרוּמִים", יש לו שיעור: "חֲמִשִּׁית מִן הָרֶוַח שֶׁבִּנְכָסָיו" (2 נק' להבחנה בממון, 2 נק' לשתי הדוגמאות).

ג. ההתנדבות היא חסד בגופו, ואין לה גבול (3 נק'). הנתינה מהרווח היא חסד בממונו, ולה יש שיעור לפי הרע"ב: "חֲמִשִּׁית מִן הָרֶוַח שֶׁבִּנְכָסָיו", ולא את כל הרווח (3 נק'). נימוק ברור שמחבר בין המקרה לפירוש (1 נק').

2 *(פאה א, א)*

א. הקרן היא הסכום שהושקע, והפירות הם הרווח השוטף (2 נק'). על המצוות האלה אדם מקבל שכר כבר "בָּעוֹלָם הַזֶּה" (הפירות), והשכר העיקרי "קַיָּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא" (הקרן) (4 נק').

ב. גמילות חסדים ותלמוד תורה (2 נק' לכל אחת, 4 נק'). הסבר סביר אחד, למשל: הן גם בלי גבול וגם מביאות שכר בשני העולמות; או: המשנה מדגישה שלימוד וחסד הולכים יחד (3 נק').

ג. הרע"ב: "שָׁקוּל כְּנֶגֶד כֻּלָּם" (2 נק'). לפי אבות ד, ה, "הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת" זוכה "לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת", ולפי הרע"ב שם זה מי שרוצה לעסוק בתורה "וְלִהְיוֹת גַּם כֵּן גּוֹמֵל חֲסָדִים" (3 נק'). לכן אפשר לומר שהלימוד שקול כנגד כולם כי הוא מוביל לעשייה, ולא מחליף אותה (2 נק').

3 *(קידושין א, ז)*

א. אלה המצוות "הַמֻּטָּלוֹת עַל הָאָב לַעֲשׂוֹת לִבְנוֹ" (3 נק'). שלוש מתוך: "לְמוּלוֹ, לִפְדּוֹתוֹ אִם הוּא בְּכוֹר, לְלַמְּדוֹ תוֹרָה, לְלַמְּדוֹ אֻמָּנוּת, לְהַשִּׂיאוֹ אִשָּׁה, לְהָשִׁיטוֹ בַּנָּהָר" (1 נק' לכל אחת).

ב. מורא הוא יראה והימנעות מפגיעה במעמד ההורה: "לֹא יֵשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ, וְלֹא יִסְתֹּר אֶת דְּבָרָיו" (3 נק'). כבוד הוא עשייה פעילה לטובת ההורה: "מַאֲכִיל וּמַשְׁקֶה. מַלְבִּישׁ וּמְכַסֶּה" (3 נק'). ניסוח ההבדל במילים של התלמיד (1 נק').

ג. כן. במצוות האב על הבן "אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים חַיָּבִין", ולפי הרע"ב "הַבָּנִים וְהַבָּנוֹת חַיָּבִים" (2 נק'). הכנת התה היא כבוד ("מַאֲכִיל וּמַשְׁקֶה") (2 נק'). הישיבה בכיסא הקבוע פוגעת במורא ("לֹא יֵשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ") (2 נק'). נימוק ברור לכל מקרה (1 נק'). ההערה שהאח הקטן הוא שישב, ולא נעמה, מקבלת קרדיט אם התלמיד מסביר אותה.

4 *(קידושין א, ז)*

א. מצווה "שֶׁהַזְּמַן גְּרַם לַמִּצְוָה שֶׁתָּבֹא", כלומר היא חלה רק בזמן מסוים (2 נק'). דוגמאות לשהזמן גרמה: "שׁוֹפָר, סֻכָּה, לוּלָב, וְציצִית"; לשלא הזמן גרמה: "מְזוּזָה, מַעֲקֶה, אֲבֵדָה, וְשִׁלּוּחַ הַקֵּן" (1 נק' לכל דוגמה, 4 נק').

ב. שני הכללים של מצוות עשה אינם מדויקים, ויש להם יוצאים מן הכלל, כי "אֵין לְמֵדִין מִן הַכְּלָלוֹת" (3 נק'). שהזמן גרמה ונשים חייבות: "מַצָּה בְּלֵיל הַפֶּסַח, וְשִׂמְחָה בַּמּוֹעֲדִים, וְהַקְהֵל" (2 נק'). שלא הזמן גרמה ונשים פטורות: "וְתַלְמּוּד תּוֹרָה, וּפְרִיָה וּרְבִיָה, וּפִדְיוֹן הַבֵּן" (2 נק').

ג. סוכה: הזמן גרמה, נשים פטורות. מזוזה: לא הזמן גרמה, נשים חייבות. מצה: הזמן גרמה, ובכל זאת נשים חייבות. תלמוד תורה: לא הזמן גרמה, ובכל זאת נשים פטורות (1 נק' לכל שורה נכונה, 4 נק').

המסקנה: שתי המצוות האחרונות הפוכות לכלל, ולכן אי אפשר לפסוק לפי הכלל בלבד, וצריך לבדוק כל מצווה (3 נק').

5 *(קידושין א, ז)*

א. בכל מצוות לא תעשה, בין שהזמן גרמה ובין שלא, "אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים חַיָּבִין" (3 נק'). היוצאים מן הכלל: "בַּל תַּשְׁחִית וּבַל תַּקִּיף וּבַל תִּטַּמָּא לְמֵתִים" (1 נק' לכל אחד).

ב. שני הכללים של מצוות עשה "לָאו דַּוְקָא", ואילו הכלל של לא תעשה "כְּלָלָא דַּוְקָא הוּא" (3 נק'). הפסוק: "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם" (2 נק'), שממנו לומדים: "הִשְׁוָה הַכָּתוּב אִשָּׁה לְאִישׁ לְכָל עֲנָשִׁין שֶׁבַּתּוֹרָה" (2 נק').

ג. שירה אינה צודקת. במצוות לא תעשה אין הבדל, "בֵּין שֶׁהַזְּמָן גְּרָמָהּ בֵּין שֶׁלֹּא הַזְּמָן גְּרָמָהּ", ואיסור חמץ אינו אחד משלושת היוצאים מן הכלל, ולכן נשים חייבות בו (4 נק'). אפשר לסמוך כאן על הכלל כי לפי הרע"ב הוא "כְּלָלָא דַּוְקָא", הנלמד מן הפסוק (3 נק').

6 *(אבות ד, ה)*

א. הראשון לומד כדי ללמד, וזוכה "לִלְמֹד וּלְלַמֵּד" (3 נק'). השני לומד כדי לעשות, וזוכה ליותר: "לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת" (3 נק').

ב. "על מנת ללמד": מי שרוצה "לִהְיוֹת תָּמִיד עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וְאֵין בְּדַעְתּוֹ לִהְיוֹת גּוֹמֵל חֲסָדִים", כמו רבה (3 נק'). "על מנת לעשות": מי שרוצה "לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְלִהְיוֹת גַּם כֵּן גּוֹמֵל חֲסָדִים", כמו אביי (3 נק'). רבה ואביי הם דוגמה לשתי הדרכים (1 נק').

ג. אלה דומה ללומד על מנת ללמד, ולפי הרע"ב "מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד" (2 נק'). תמר דומה ללומד על מנת לעשות, וזוכה "לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת" (2 נק'). עמדה אישית מנומקת, שמתבססת על המשנה או על הרע"ב (3 נק'). כל עמדה מנומקת מתקבלת.

7 *(אבות ד, ה)*

א. עטרה: ללמוד כדי לקבל כבוד, "שֶׁלֹּא תֹּאמַר אֶלְמַד בִּשְׁבִיל שֶׁאֶקָּרֵא רַבִּי וְיוֹשִׁיבוּנִי בָּרֹאשׁ" (3 נק'). קרדום: ללמוד כדי להתפרנס מהתורה, "כְּדֵי לַעֲשׂוֹת מְמֶנָּה מְלָאכָה שֶׁתִּתְפַּרְנֵס בָּהּ" (3 נק').

ב. הלל אומר בקיצור את מה שאמר רבי צדוק: מי שמשתמש בכתר (התגא) של התורה לצרכיו, "חָלָף", כלומר אובד ועובר מן העולם (4 נק'). המסקנה: "כָּל הַנֶּהֱנֶה מִדִּבְרֵי תוֹרָה, נוֹטֵל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם" (3 נק').

ג. ציון ומקום בתוכנית הם כבוד ותועלת אישית, קרובים ל"עטרה" ול"קרדום" (2 נק'). הרע"ב מכוון: "לְמֵד מֵאַהֲבָה וְסוֹף הַכָּבוֹד לָבֹא" (2 נק'). עמדה אישית מנומקת (3 נק'). כל עמדה מנומקת מתקבלת, למשל שהמטרה אינה פוסלת אבל כדאי לחפש בלימוד גם ערך.